

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Przymak Thomas M.

MYKOLA KOSTOMAROV: A BIOGRAPHY

Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 1996. — XXIII. — 263p.

Пріймак Томас

МИКОЛА КОСТОМАРОВ: БІОГРАФІЯ

Вивчення життєвого шляху й спадщини вчених, які заклали підвалини для розвитку національної історіографії певної доби, завжди займало чільне місце в історії науки. Воно зумовлене низкою чинників з огляду як на ієрархічну складність проблематики історіографічних досліджень, так і на важливість розробки останньої для відтворення спонукальних мотивів творчості і громадської діяльності, соціокультурного середовища, - особливостей світосприйняття тогочасної епохи визначними особистостями, а загалом — для реконструкції причинно-наслідкових зв'язків різних рівнів з обсягу широкої дослідницької проблематики.

Щодо М. Костомарова, який, безперечно, належить до таких науковців, дослідник змушений розглядати процес формування та еволюції не тільки наукових, а й суспільно-політичних поглядів історика, що справили помітний вплив на інтелектуальну історію науки та національні й культурні традиції. Принагідно зазначимо, що 40—80-ті роки XIX ст., впродовж яких працював цей видатний вчений, характерні саме поєднанням проблем суспільного та наукового розвитку, зокрема інтенсивним процесом формування української наукової історіографії та пробудження національної свідомості, що об'єктивно зумовлює необхідність ретельного дослідження та опрацювання його творчої спадщини. Тому постать М. Костомарова, зокрема його внесок у культуру та науку слов'янських народів, належить до перспективної галузі досліджень на сучасному етапі наукового розвитку для вчених з різними фаховими інтересами, про що певною мірою свідчить й новітня студія українсько-канадського історика Томаса Приймака.

Т. Приймак — представник нової, англомовної генерації українських істориків, які народилися та отримали фахову підготовку поза межами України у добу холодної війни. Не дивно, що й час написання цієї монографії (1989—1992 рр.) позначився на історіографічному вступі, що виявилось у критичному та водночас виваженому підході до оцінки наукових праць своїх колег, написаних у радянську та пострадянську добу (с. XIX—XXI). Як зазначає автор, його зацікавлення Костомаровим спочатку виникло на узбіччі фахових інтересів у "трикутнику українсько-російсько-польських відносин" з пріоритетним вивченням історії західноукраїнських земель у XIX ст., яке з плином часу трансформувалося в одну з провідних дослідницьких проблем (с. XI—XII). Варто також відзначити, що серед англомовної наукової літератури з українознавства студії, присвячені безпосередньо Костомарову, майже відсутні, за винятком вищезазваного видання та однієї неопублікованої докторської дисертації (P a r a z i a n D. Nicholas Ivanovich Kostomarov:

Russian Historian, Ukrainian Nationalist, Slavic Federalist. — University of Michigan, 1966), окремих розвідок та праць, де його діяльність розглядалася у межах основної проблематики. За таких обставин, враховуючи загальні потреби суспільного і наукового розвитку, необхідність опрацювання та популяризації національної історіографічної спадщини для англomовного загалу, вибір дослідницької проблематики, пов'язаної з постаттю М. Костомарова, є цілком природним та логічним.

На думку автора, основною метою книги є висвітлення життєвого шляху Костомарова та його внеску в російську і українську науку та культуру. Проте рецензоване дослідження є не "звичайною історіографічною студією", а біографією (с. XVI). Джерельною основою монографії стали дослідження та матеріали, здебільшого опубліковані до 1992 р. включно, одержані, за визнанням історика, з відомих книго-сховищ України, Росії і Фінляндії та з фондів місцевих бібліотек; різні видання праць Костомарова, тогочасні періодичні видання, статті про історика у наукових часописах та збірниках, хоча у бібліографії праць, вміщених наприкінці книги, подекуди подано й студії та видання творів Костомарова, що побачили світ пізніше. На окрему згадку заслуговують розвідки Д. Чижевського, Р. Сербина, С. Козака та інших науковців, які невідомі для більшості дослідників в Україні.

Монографія складається з передмови, історіографічного вступу та дев'яти розділів, а також бібліографії праць Костомарова, наукових студій і матеріалів, присвячених йому, окремі позиції якої доповнені стислими коментарями, та предметно-іменного покажчика.

Акцентуємо увагу на вступі оскільки він має самостійне наукове значення, є стислим та добре вибудованим історіографічним нарисом. В ньому Т. Приймак відтворює науковий процес набуття знань про життя та праці Костомарова. Він простежує як позитивну (М. Грушевський, Д. Дорошенко, М. Покровський та ін.), так і негативну (М. Рубінштейн, В. Гєрицький, І. Кудрявцев) тенденції в дослідженні творчої спадщини та життєвого шляху вченого.

У монографії наголошується на тому, що для реконструкції особистості масштабу Костомарова досліднику довелося поряд з історіографічною спадщиною вивчити суспільно-політичну, літературну діяльність та приватне життя вченого. Як зазначає Т. Приймак, він, на відміну від своїх попередників, намагався створити історичну біографію, в якій висунуто підходи для інтерпретації і розв'язання складного комплексу проблем "міжнародних та міжнародних відносин у Східній Європі та колишній Російській і Радянській імперіях". На жаль, політична ситуація в радянській Україні не давала науковцям ані найменших можливостей для студій з такою дослідницькою проблематикою. Спроби реабілітувати Костомарова, які мали місце в УРСР наприкінці 1960-х — 1970-х років, були брутально припинені майже відразу.

При викладі матеріалу автор поєднав хронологічно-тематичний принцип з проблемним, що дало йому можливість охопити вельми широкий спектр проблем у значному часовому діапазоні, уникнути "джерелознавчого емпіризму", притаманного історико-біографічним працям, і водночас ефективно використати наявну джерельну базу для відтворення поглядів М. Костомарова. Особливу увагу Т. Приймак концентрує на історіографічних дискусіях та особистих взаєминах Костомарова з визначними представниками різних наукових та суспільно-політичних напрямів, зокрема на проблемі місця історика в українській та російській культурній традиції XIX ст.

Творча спадщина Костомарова подається дослідником на основі аналізу праць історика, в яких "кристалізувалися його погляди" з багатьох питань (с. XVI). Такий підхід автор обґрунтовує на підставі історіографічного огляду наукової літератури та загального стану розробки до-

слідницької проблематики костомаровознавства, вказуючи на наявність різних історіографічно-ідеологічних стереотипів щодо оцінки цієї видатної особистості: "буржуазний націоналіст", "демократ", "ліберал" та ін.

Водночас Т. Приймак робить цікаві спостереження, висновки та узагальнення. Зокрема, він вказує на певне ігнорування ідей та студій Костомарова, наприклад, відомої праці "Две русские народности" в українській вільній історіографії 50—30-х років ХХ ст. Цікавою видається й теза автора про "унікальність позиції М. Костомарова" в російській інтелектуальній історії, яка полягала у плідному співробітництві вченого в російській та українській історіографії. Остання заслуговує на пильну увагу з огляду на домінування контраверсійних тенденцій у висвітленні процесу історичного розвитку слов'янських народів у сучасній російській та українській науці.

Історіографічний огляд, як і монографія в цілому, цікавий і своїм понятійним апаратом. Зокрема, Т. Приймак без будь-яких застережень використовує поняття "костомаровознавство", яке досі майже не вживається в українській та російській історіографії. Одна з перших обережних спроб введення цього поняття до наукового обігу була зроблена тільки у середині 90-х років ХХ ст. у працях Ю. Пінчука та деяких інших дослідників. Таким чином, результати багаторічних студій про життєвий та творчий шлях Костомарова, загальний рівень опрацьованих емпіричних матеріалів, подібність концептуальних підходів сучасних істориків в Україні та діаспорі до означеної проблематики дають підстави стверджувати, що вже закладено засади для успішного розвитку міждисциплінарної наукової галузі — костомаровознавства.

Щодо недоліків монографії, то автором (очевидно, внаслідок труднощів технічного характеру, про що йдеться у передмові) не враховано ряд нових розвідок та джерельних матеріалів, опублікованих протягом 1993—1995 рр. Структура та емпіричний матеріал, поданий у книзі, в цілому не викликають заперечень. Авторські ж інтерпретації костомаровських ідей, витлумачення й трактування наукових, суспільно-політичних проблем можуть розглядатись як своєрідний внесок у костомаровознавство.

Нова книга Томаса Приймака прислужиться широкому загалу англomовних читачів і певним чином компенсує брак відповідної літератури, сприятиме популяризації творчого доробку М. І. Костомарова, спричиниться до поживлення наукових студій, присвячених визначному історичному, як у діаспорі, так і в Україні.

*Ю. А. ПІНЧУК (Київ),
О. В. ЯСЬ (Київ)*

Б. Андрусишин

*У ПОШУКАХ СОЦІАЛЬНОЇ РІВНОВАГИ:
НАРИС ІСТОРІЇ РОБІТНИЧОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ 1917—1920рр.*

К.: Федерація профспілок України, 1995. — 192 с.

У монографії доцента Б. Андрусишина у формі нарисів історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917—1920 рр. розглянуті питання соціальних відносин у програмах політичних партій кінця ХІХ — початку ХХ ст.; про діяльність Центральної Ради та її ставлення до робітництва і професійних спілок (березень 1917 — квітень